

VYTAUTAS LEVANDAUSKAS

Vytauto Didžiojo universitetas

LIETUVOS SAKRALINĖS ARCHITEKTŪROS TYRĖJA ALGĖ JANKEVIČIENĖ

Algė Jankevičienė – The Researcher of Lithuanian Sacred Architecture

SUMMARY

This spring the society of architecture historians of Lithuania lost one of the most famous researchers of sacred architecture – Algė Regina Jankevičienė. Her field of research involved a wide range of objects – gothic public buildings, residential and defensive architecture, wooden manor houses, belfries and churches, the iconography of architecture and building techniques. The article examines the main field of her research – sacred architecture. Significantly Jankevičienė revealed the history and attributes of the gothic architectural monuments in the Grand duchy of Lithuania. Also, the wooden sacred architecture was one more field of her research. She made typological analyses, covered the evolution of still existing sacred buildings and also ruined ones. She revealed the peculiarities of wooden churches in ethnic regions of Lithuania and estimated the influence of professional architectural styles on the wooden rural churches. A. Jankevičienė created the school of architectural research that continues her work.

SANTRAUKA

Šių metų pavasarį amžinybėn iškelia viena žymiausių Lietuvos architektūros istorijos tyrėjų – Algė Regina Jankevičienė. Jos mokslinė veikla apėmė gana platų tyrimų spektrą – gotikinius visuomeninius, gyvenamuosius ir gynybinius pastatus, medinius dvarelius, varpines ir bažnyčias, architektūros ikonografiją, statybos techniką. Šiame straipsnyje apžvelgiama ir vertinama pagrindinė jos mokslinių darbų sritis – sakralinės architektūros tyrimai. A. Jankevičienė atliko labai reikšmingą darbą atverdama daugelio buvusios LDK gotikos paminklų istoriją ir architektūros bruožus. Ypač vertingais reikėtų laikyti sintetinius apibendrinamuosius darbus, kuriuose išgvildinti LDK gotikos savitumai. Kita A. Jankevičienės tyrimų sritis – medinė sakralinė architektūra. Autorė išaiškino esamų ir neišlikusių sakralinių pastatų architektūros tipologiją ir raidą, išanalizavo medinių bažnyčių savitumus Lietuvos etniniuose regionuose, atskleidė profesionaliosios architektūros stilių poveikį mediniams sakraliniams pastatams. A. Jankevičienė sukūrė architektūros istorijos tyrėjų mokyklą, kurios mokiniai tęsia pradėtus darbus.

RAKTAŽODŽIAI: Lietuvos Didžioji kunigaikštystė, sakralinė architektūra, gotika, medinės bažnyčios, Algė Jankevičienė.
KEY WORDS: Grand duchy of Lithuania, sacred architecture, Gothic, wooden church, Algė Jankevičienė.

NETEKTIS

Ankstyvą saulėtą šių metų pavasarį mirė viena žymiausių Lietuvos architektūros tyrinėtojų – Algė Regina Jankevičienė. Amžinybėn iškeliavo paskutinė iš tos kartos, kuri, kaip ir šviesaus atminimo a.a. Stasys Abramauskas, a.a. Klemensas Čerbulėnas ir kiti, dėjo pagrindus Lietuvos architektūros istorijos mokslui. Ilgamečiai ir svarūs Algės Jankevičienės nuopelnai ne kartą įvertinti aukščiausiu lygiu. 1970 m. už darbą *Lietuvių liaudies architektūra* apdovanota Valstybine premija (su kitais). 1980 m. suteiktas Nusipelnusios architektės Garbės vardas. 2003 m. apdovanota Didžio-

jo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi, o 2004 m. už darbų ciklą *Lietuvos sakralinės architektūros tyrimai (1957–2003)* jai skirta Lietuvos Mokslo premija.

A. Jankevičienės mokslinė veikla apėmė gana platų tyrimų spektrą – gotikinius visuomeninius, gyvenamuosius ir gynybinius pastatus, medinius dvarelius, varpines ir bažnyčias, architektūros ikonografiją ir statybos techniką.

Šiame straipsnyje siekiama apžvelgti ir įvertinti pagrindinę jos mokslinių darbų sritį – sakralinės architektūros istorijos tyrimus.

ARCHITEKTŪROS ISTORIKĖS KELIAS

Algė Regina Jankevičienė gimė Kaune 1930 m. birželio 27 d. Iki Antrojo pasaulinio karo su tėvais gyveno Aleksote, Veiverių gatvėje. Tėvas Stasys Grinevičius buvo Lietuvos kariuomenės majoras, centrinių intendantūros sandėlių viršininkas (1941 m. atėjus rusams, paleistas į atsargą). Mama Regina Grinevi-

čienė – dantų gydytoja. 1940–1941 m. mokėsi Kauno J. Damijonaičio pradžios mokykloje. Kai pirmosiomis karo dienomis buvo susprogdintas Aleksoto tiltas, Grinevičių butas smarkiai nukentėjo, tad teko iš jo išsikraustyti. Apsigyveno senamiestyje, Katedros klebonijos name. Čia prabėgo Algės paauglystė ir jaunys-

tė. Tikriausiai čia prasidėjo ir didysis architektūros istorijos pažinimo kelias. Viliojo paslaptingi katedros rūšiai, pastogės su arkinėmis gegnėmis, senoviniai raudonų plytų mūrai. Mergaitė kartu su Katedros varpininke laipiojo į bokštą, iš kurio atsiverdavo įspūdingos senamiesčio bažnyčių ir raudonų stogų panorama. Mėgo vaikščioti po senamiesčio kiemus, rūšius, apgriuvusius pokario namus. Jau nuo šeštos klasės žinojo, kad studijuos architektūrą.

Mokėsi Kauno antrojoje mergaičių (dabar Maironio) gimnazijoje, kurią baigė sidabro medaliu. Lankė ir Profsajungų rūmuose buvusią piešimo studiją. 1949 m. įstojo į Kauno universiteto Architektūros fakultetą (vėliau KPI Statybos fakultetą). Studentė labiausiai mėgo erudito Stasio Abramausko įdomiai dėstomą architektūros istoriją. Drauge su bendrakursiu Antanu Pilypaičiu, vėliau tapusiu žinomu restauratoriumi, parengė studentišką mokslinį darbą apie Kauno senamiesčio architektūrą. Tai buvo pirmas žingsnis, žengtas į architektūros istoriografijos studijas, pirmas bandymas suvokti šimtmečių paliktus pėdsakus architektūros paminkluose. Šis darbas buvo gerai įvertintas, o tai paskatino dar labiau domėtis architektūros istorija.

1955 m. baigusi aukštąją mokyklą ir įgijusi inžinieriaus architekto specialybę, trumpai dirbo Kauno tarprajoniname architektūros reikalų skyriuje, o po metų perėjo į naujai įsteigtą Statybos ir architektūros institutą.

Pirmoji naujai suburto mokslinio kolektyvo užduotis buvo Lietuvos architektūros istorijos rengimas. A. Jankevičienei teko tyrinėti viduramžių architektūrą – gotiką. Labiausiai sudomino gotikinės

bažnyčios. Apie jas ir pradėjo rašyti disertaciją, 1959 m. įstojusi į to paties instituto aspirantūrą. Kadangi Lietuvoje dar trūko šią temą gvildenančių mokslininkų, disertacinio darbo vadovu buvo paskirtas žymus gotikos tyrinėtojas Tartu universiteto profesorius Voldemaras Vaga. Daug naudingų patarimų suteikė tuometinio Leningrado inžinerinio statybos instituto profesorius Vladimiras Ivanovičius Piliavskis. Šiuodu profesorius, taip pat bendradarbi Klemensą Čerbulėną, skaičiusį ir taisykusį pirmuosius straipsnius, A. Jankevičienė laiko pagrindiniais savo mokslinio darbo Mokytojais.

Pokario metais nebuvo paprasta gilintis į sakralinę architektūrą. Ateistinio režimo sąlygomis bet koks domėjimasis su Bažnyčia susijusiais dalykais buvo sunkiai įgyvendinamas dėl ypač uolių vietinių sovietinių „ideologų“ ir netgi kolegų. Žodis *sakralinis* buvo nepageidaujamas, tad ir disertacijos pavadinime bažnyčias teko vadinti *visuomeniniais pastatais*. Čia gerokai nuosaikesni buvo Rusijos mokslininkai, plačiai tyrinėję savo cerkves. Būtent Peterburge (tuometiniame Leningrade) 1963 m. A. Jankevičienė ir apgynė architektūros kandidato (dabartine samprata, daktaro) disertaciją tema *Viduramžių Lietuvos visuomeninių pastatų architektūra*. Disertaciniame darbe buvo iš pagrindų išnagrinėti reikšmingiausi gotikiniai Lietuvos pastatai, daugiausia bažnyčios.

1966–1975 m. dirbdama institute mokslinė sekretore, ji toliau tyrinėjo gotiką, domėjosi medinių pastatų architektūra.

1975 m. A. Jankevičienė tapo Architektūros istorijos sektoriaus vedėja. Pagrindinis šio padalinio darbas buvo

rengti Lietuvos kultūros paminklų sąvada, tiksliau, jo dalį apie architektūros paminklus. Vedėja subūrė darbštų ir entuziastingai nusiteikusių kolektyvą: prie anksčiau dirbusių „senbuvlių“ – Klemenso Čerbulėno, Vytauto Levandausko, Marijos Rupeikienės – prisidėjo Nijolė Lukšionytė, Nijolė Tarnauskienė, Jolita Kančienė, Dalė Puodžiukienė ir kiti. Bendradarbiams visada buvo reikli, principinga, subtili, taktiška.

Dirbama buvo sparčiai – per keliolika metų surinkta beveik visa medžiaga apie tuometiniame registre įrašytus architektūros paminklus, parengtos ir išleistos kolektyvinės monografijos *Vilniaus architektūra* ir *Kauno architektūra*. A. Jankevičienė buvo jų mokslinė redaktorė. Apmaudu, kad didžioji Sąvado dalis, į kurią įdėta labai daug darbo, iki šiol neišvydo dienos šviesos. Išleisti tik *Vilniaus* ir *Rytų*

Lietuvos tomai. Tuo pat metu buvo rengiama ir *Lietuvos architektūros istorija*. 1987 m. po ilgų redakcinių ir poligrafinių kančių dienos šviesą pagaliau išvydo pirmasis tomas. Vieną didžiausių jos skyrių apie gotiką parengė A. Jankevičienė. Jame sudėta didžiulė autorės atliktų Lietuvos viduramžių architektūros tyrimų patirtis. Netrukus imtasi ir antrojo tomo. Algė buvo paskirta redaktorių kolegijos pirmininke ir viso leidinio mokslinė redaktore, o pati parašė skyrių apie medinius klasicizmo pastatus. 1988–1990 m. ji tyrinėjo istorizmo epochoje gausiai statytas neogotikines ir neoromanines bažnyčias. Apie jas parengė skyrių *Lietuvos architektūros istorijos* trečiajam tomui.

Turbūt paskutinis mokslininkės kūrinys – išsamus skyrius apie medinę sakralinę architektūrą *Lietuvos architektūros istorijos* ketvirtajame tome¹.

LIETUVOS GOTIKINIŲ BAŽNYČIŲ SAVITUMAI

A. Jankevičienė architektūros istorijos tyrimus pradėjo nuo viduramžių. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje palyginti nedaug rašytinių XIII–XVI a. dokumentų, ankstyvųjų mūrinių statinių datavimas buvo gana miglotas, o jų vertinimą labiau lėmė romantiškos aspiracijos. Tyrėjai teko ieškoti negausiai išlikusių inventorių, aktų ir kitokių dokumentų, bet daugiausia remtis natūros tyrimais ir analogijomis. Pirmasis paskelbtas autorės mokslinis darbas² tikriausiai neatsitiktinai skirtas Kauno katedrai, kurios aplinkoje prabėgo jos paauglystė ir jaunystė ir kuri gal labiausiai paskatino gilintis į architektūrą. Šiame, palyginti nedideliame straipsnyje, išsamiai išnagrinėta Ka-

tedros gotikinė architektūra (nesigilinant į kitų stilių rekonstrukcijas), o istoriniai šaltiniai panaudoti ne tik iš valstybinių Lietuvos ir užsienio archyvų, bet ir iš kunigo P. Veblaičio asmeninio rinkinio. Gauti jo sukauptus XVII–XVIII a. dokumentų nuorašus tikriausiai padėjo Grinevičių šeimos kaimynystė klebonijos pastate. Kiti ankstyvieji mokslininkės straipsniai taip pat skirti pavieniams paveldo objektams, kaip antai Kauno šv. Jurgio, Kėdainių šv. Jurgio bažnyčioms³. Pažymėtina, kad septintajame dešimtmetyje mokslininkė paskelbė straipsnių apie Lietuvos gotiką prestižiniuose anuometinės Sovietų Sąjungos mokslo leidiniuose: *Архитектурное на-*

следство, Искусство стран и народов мира, Всеобщая история архитектуры. Tokiu būdu apie mūsų krašto viduramžių architektūrą sužinota toli už jos ribų. Vienu vertingiausių autorės darbų, paskelbtų už tuometinės Lietuvos ribų, reikėtų laikyti straipsnį Baltarusijos kultūros paminklams skirtame leidinyje⁴. Kaimyninėje šalyje pirmą kartą buvo aiškiai įvardinta gotika kaip vakarietiškos kultūros reiškinyje buvusioje LDK. Iki tol šios šalies architektūros istorikai, pirmiausia Vladimiras Čanturija, nors ir pastebėdavo XIV–XVI a. paminkluose gotikos bruožų, jų neakcentavo, o stengėsi atskleisti „didžiausias menines senosios Rusios kultūros tradicijas“, kurios esą neišnyko net ir LDK laikotarpiu, taip pat „brolišku rusų, ukrainiečių, lietuvių ir baltarusių tautų meninių vertybių mainus bei kultūrinius ryšius“⁵. Todėl A. Jankevičienės straipsnis gerokai suerzino baltarusių ideologus, nemalonumų dėl to turėjo ir gana pažangaus žurnalo redaktorius. Tačiau naujo požiūrio į baltarusių viduramžių architektūrą kaip vakarietiškos kultūros reiškinį sėkla buvo pasėta. Autorė nubrėžė gotikos plėtros rytinę ribą, kuri baigėsi Baltarusijoje ir kuri aiškiai atskyrė Rytų ir Vakarų tradicijas. Vėliau šio požiūrio laikysis ir baltarusių tyrinėtojai Vladimiras Lakotka, Tamara Gabrus, Alegas Trusavas ir kiti.

Studijose apie gotikines bažnyčias A. Jankevičienė visada atsižvelgdavo į tai, kad dabartinėje Lietuvos teritorijoje esantis sakralinės architektūros paveldas neatspindi istorinių sąlygų suformuoto meninio reiškinio visumos. Tad nagrinėjo ir kituose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regionuose statytus goti-

kos stiliaus bruožų turinčius sakralinius pastatus. Analizavo ir elitinę didelių miestų, ir paprastesnę periferijos bažnyčių architektūrą.

A. Jankevičienė atliko labai reikšmingą darbą atverdama daugelio buvusios LDK gotikos paminklų istoriją ir architektūros bruožus. Jie detaliam aprašyti fundamentaliajame veikle *Lietuvos architektūros istorija*⁶. Ypač vertingais reikėtų laikyti sintetinio pobūdžio darbus, kuriuose išgvildinti LDK gotikos savitumai. 1980 m. paskelbtame straipsnyje⁷ autorė atskleidė gotikos architektūros formų paplitimą Lietuvos ir kaimyninių kraštų sakraliniuose pastatuose. Lyginiui imtos teritorijos, kuriose būta plytų gotikos: Mazovija, Mažoji Lenkija, Šlionskas, Didžioji Lenkija, Pamarys, Rytų Prūsija, Livonija, Šiaurės Vokietija, Čekija. Architektūros istorikė atskleidė 4 reikšmingus Lietuvos gotikinių bažnyčių savitumus, nebūdingus kitiems kraštams.

Visų pirma tai bokštai. Lietuvos bažnyčioms nebūdingi dvibokščiai fasadai. Jos statytos be bokštų arba su vienu bokštu priekyje ar šone. Kiekvienas bokštas savitas, unikalus, tačiau LDK nusistovėjo tam tikri bendrieji jų kompozicijos principai – visi bokštai aštuoniakampiai, pastatyti ant keturkampio pagrindo ir laibėjantys į viršų. Perėjimą iš keturkampio į aštuoniakampį švelnina keturis kampus remiantys liekni kontrforsai. Bokštų sienos suskaidytos į kelis tarpsnius, o viršūnės būna įvairių formų: piramidinės (Gniezno bažnyčia Gudijoje), varpo formos (Kauno šv. Mikalojaus) arba kūgio (Kauno Pranciškono). Aštuoniakampių bokštų būta ir kitose šalyse, bet jie skiriasi nuo lietuviškų-

jų – ten jie nelaibėja, neturi kontraforsų, kukliau dekoruoti. Taigi „laibėjantys, horizontaliai suskaidyti į tarpsnius, puošnios, reljefiškos kompozicijos bokštai yra saviti Lietuvos gotikinių sakralinių pastatų elementai.“⁸

Kitas autorės pastebėtas lietuviškos gotikos bruožas – liekni laiptuoti kontraforsai su skirtingo skerspjuvio pakopomis. Išskirtini ir unikalūs aštuonkampiai presbiterijų kontraforsai jau panašūs į kolonas su pjedestalais ir „kapiteliais“. Tokių kontraforsų esama bernardinų bažnyčiose – Kauno šv. Jurgio ir Vilniaus šv. Onos.

Trečias labai svarbus tyrinėtojos atradimas – halinių bažnyčių presbiterijos plotis. Lietuvos gotikai nebūdingos bazilikos struktūros bažnyčios. Dauguma jų halinės trinavės. Tokių bažnyčių daug ir kitose šalyse, bet ten paprastai presbiterija suprojektuota tokio paties pločio kaip ir vidurinė nava. Lietuvoje tokių sprendimų esama tik didžiosiose penkių travėjų bažnyčiose. Mažesnėse trijų travėjų šventovėse presbiterija paprastai yra platesnė už vidurinę navą. Kituose kraštuose tokių sprendimų nepastebėta, tai specifinis LDK gotikos bruožas, kurį lėmė tikriausiai siekis turėti kuo didesnę altoriaus erdvę palyginti mažose bažnyčiose. Kartais presbiterija būdavo tokia plati, kad apimdavo beveik visų trijų navų plotį. Tokiu atveju jos erdvė atsiverdavo ne per vieną triumfo arką, o per tris, paremtas į dar du pilonus navų ir presbiterijos sandūroje (Merkinės bažnyčia, Naugarduko Boriso ir Glebo cerkvė).

Dar vienas – ketvirtas A. Jankevičienės įvardytas Lietuvos gotikos bažnyčių savitumas – tinklinių skliautų įvairovė. Kitose

šalyse tokio skliauto nerviūros sudaro vientisą kompoziciją per visą navos ilgį arba jų piešinys pakartojamas kiekvienoje travėjoje. Lietuvoje sumūryta tinklinių skliautų, kurių piešinys kiekvienoje travėjoje skirtingas. Geriausias pavyzdys – Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčia.

Šie keturi pačios autorės atskleisti ir išskirti specifiniai Lietuvos gotikinių bažnyčių bruožai yra svarbūs, tačiau jų yra ir daugiau. Juos irgi yra atradusi pati A. Jankevičienė, tik gal neakcentavo. Kad ir kaip ten būtų, bet unikaliausias ir originaliausias pasauliniu mastu Lietuvos gotikinis sakralinis statinys – Vilniaus šv. Onos bažnyčia. Tyrinėtoja jai yra paskyrusi net kelias publikacijas⁹. Čia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad analizuodama šio gotikos šedevro architektūrą, turbūt pirmą kartą Lietuvos architektūros istorijoje pritaikė geometrinės analizės metodus, kurie leido nustatyti, kad bažnyčios tiek plano, tiek fasadų proporcijos pajungtos apibrėžtai geometrinei sistemai. A. Jankevičienė, nagrinėdama Lietuvos gotikos bažnyčias, visų pirma gilinosi į jų struktūrinę ir meninę esmę, lyg ir palikdama nuošaly dvasinius aspektus. Tokio tikslo autorė ir neturėjo, tačiau puikiai žinojo sakralinio pastato paskirtį. Pavyzdžiui, paneigdama Vlado Drėmos išvedžiojimus dėl patriotinės simbolikos, esą Gedimino stulpai – tai „centrinis tektoninis ir semantinis fasado motyvas, fasado kompozicijos struktūrinis pagrindas“¹⁰, rašo, kad XV–XVI a. pradžioje Gedimino stulpų ženklas naudotas monetose ir antspauduose, o sakralinėje dailėje ir architektūroje tada buvo pripažinti religiniai simboliai¹¹.

Apibendrinant A. Jankevičienės atliktus gotikos tyrimus galima drąsiai tvirtinti, kad gotika kol kas vienintelis taip nuodugnai ištyrinėtas stilius, apie kurį sukurta sintetinių darbų, atskleidžiančių vietinius savitumus aplinkinių šalių kontekste. Tad turbūt dar ne viena dešimtmetį autoriams, pasiryžusiems rašyti apie Lietuvos gotiką, beliks tik cituoti A. Jankevičienės darbus.

Iš pagrindų ištyrusi gotikos sakralinę architektūrą, A. Jankevičienė ėmėsi tyrinėti ir neogotikines bažnyčias. Apie jas paskelbė skyrių *Lietuvos architektūros istorijos* trečiajame tome¹². Neogotikinių bažnyčių tyrimai paskatino imtis seniai architektūros istorikus jaudinančio klausimo, ar neogotika yra nuoseklus gotikos tęsinys, ar visai nauja architektūros kryptis, sukurta modifikuojant senuosius sti-

lius. Atlikusi gotikinių ir neogotikinių bažnyčių komparatyvistinę analizę, mokslininkė nustatė, kad Lietuvos bažnyčios istorizmo architektams neimponavo ir jie savo žvilgsnius kreipė į kitas šalis. Mūsų viduramžių bažnyčioms būdingas paprastumas, nesudėtingas dekoras, o neogotikinės bažnyčios daug puošnesnės ir sudėtingesnės. Neogotikos kūrybinė mintis buvo kosmopolitiška, be to, dažnokai pasitaiko to paties projekto kartočių įvairiose šalyse. A. Jankevičienės žodžiais tariant, „Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, gotikinių ir neogotikinių bažnyčių ryšys tėra formalus ir paviršutiniškas. Neogotika nėra logiška viduramžių gotikos tąsa. Tai nostalgiškas prisiminimas apie nesugražinamą praeitį ir visai nauja stilinės architektūros vystymosi pakopa.“¹³

MEDINĖS SAKRALINĖS ARCHITEKTŪROS TYRIMAI

Septintajame dešimtmetyje Statybos ir architektūros instituto Architektūros istorijos sektorius ėmėsi dar vieno didžiulio darbo – liaudies architektūros tyrimų. Per palyginti trumpą laiką nedidelis autorių kolektyvas parengė ir išleido reikšmingą veikalą *Lietuvių liaudies architektūra*. 1970 m. šio brandaus dvitomo autoriai apdovanoti anuometinės Lietuvos valstybine premija. A. Jankevičienė šio leidinio antrajam tomui parašė apie liaudiškus visuomeninius pastatus – pradžios mokyklas, sakralinius – bažnyčias, varpines, kapų koplyčias, cerkves, sinagogas, mečetes, keneses, taip pat ir apie etninių bruožų turinčias dvarų sodybas bei jų pastatus. Palyginti su ankstesniais, viduramžių mūrinės architektū-

ros tyrimais, tyrinėtojai tai buvo visiškai naujas posūkis, kitoks objektas, tačiau jis tapo lemtingas – „neapleido“ per visą tolesnę mokslinę karjerą.

Lietuvoje yra 265 medinės bažnyčios, daugiau nei 100 koplyčių, apie 220 varpinių. Visas jas tyrinėtoja apėmė, ištyrinėjo, nufotografavo, sukaupė apie jas didžiulę istorinę medžiagą. Visą susistemino ir apibendrino monografijoje *Lietuvos medinė sakralinė architektūra*.

Autorė išaiškino esamų ir neišlikusių sakralinių pastatų architektūros tipologiją ir raidą, išanalizavo medinių bažnyčių savitumus Lietuvos etniniuose regionuose, atskleidė profesionaliosios architektūros stilių poveikį mediniams sakraliniams pastatams. Lyginamosios analizės

metodu nustatė, kad Lietuvos medinės bažnyčios yra architektūros arealo, apėmusio vakarines Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir šiaurės rytines Lenkijos Karalystės žemes, sudėtinė dalis.

Kaip žinia, pirmosios XV a. Žemaitijos bažnyčios buvo medinės, bet iš to laikotarpio neišliko nė vienos. Jų architektūrą galima apibūdinti tik remiantis hipotezėmis. A. Jankevičienė sukritikavo Pauliaus Galaunės ir Jurgio Gimbuto hipotezes, esą pirmosios bažnyčios kilusios iš liaudiškos klėties. Mokslininkė tvirtina, kad katalikybė atėjo į LDK ne vien su abstrakčiomis idėjomis. Ji atsinešė jau susiklosčiusią liturgiją, simboliką ir jas atitinkančią architektūrą. Tad seniausią etninės Lietuvos sakralinį pastatą galima apibūdinti šitaip: nedidelis stačiakampis su siauresne presbiterija statinys, dengtas aukštu stogu.

Lietuvoje jau nebėra iki XVIII a. vidurio suręstų bažnyčių. Iš XVIII a. antrosios pusės, t. y. LDK paskutiniųjų dešimtmečių, išlikusių žinoma 43.

Autorė išaiškino profesionaliosios architektūros, visų pirma baroko, stilistinę įtaką liaudiškajai architektūrai. Tai barokas paskatino lotyniško kryžiaus formos plano, bazilikinių ir pseudobazilikinių tūrių, kryžmose statomų bokštelių su vingriais šalmais, arkinių langų išplitimą. Baroko veikiami puošnesni ir turtingesni tapo bažnyčių interjerai. Barokas turėjo didelį poveikį sakralinei medinei architektūrai net ir vėliau, kai to stiliaus laikas jau buvo praėjęs. Vis dėlto Lietuvos, o ypač Žemaičių, bažnyčiose neišnyko tradicinė plano ir tūrio struktūra.

A. Jankevičienės tyrimai atskleidė regionines medinių bažnyčių vertes. Paaiš-

kėjo, kad daugiausiai ir gražiausių medinių liaudiškų bažnyčių LDK laikotarpiu suresta Žemaitijoje. Šio regiono sakraliniams pastatams tyrėja paskyrė atskirą knygą¹⁴. Remiantis A. Jankevičienės tyrimais, galima apibrėžti specifinius žemaitiškų bažnyčių bruožus. Tai monumentali, tapybiška išraiška, sunkios proporcijos, puošnus, bet saikingai įrengtas interjeras. XIX a. žemaitiškose liaudiškose bažnyčiose kartais galima aptikti puošnių, plastiškų, baldakimais pridengtų sakyklų (Ubiškės, Eržvilko, Tverų), vargonų chorą su ažūrinėmis baliustradomis ir sudėtingais vargonų prospektais (Janapolės). Dar galima pamatyti ir archajiškų giedotojų ložių (Lieplaukės, Pašaltuonio) ar žemųjų prienavio sienose (Upynos, Pavanđenės, Pašaltuonio). Ižvelgtas dar vienas jau vėlesnių laikų XIX a.–XX a. pr. Žemaitijos bažnyčių savitumas. Jei bažnyčios presbiterija siauresnė už pagrindinį tūrį, jos šonuose gana dažnai paliekamos stogo dengiamos „nišos“. Jos neturėjo funkcinės paskirties, todėl kartais buvo maskuojamos įstriža nefunkcionalia siena arba jas apjuosdavo po stogo kraštu pratęstu profiliuotu karnizu ar keliais rąstų vainikais. Su tokiom įdubom suręstos Pašaltuonio, Eržvilko, Gaidžių ir kitos žemaitiškos bažnyčios.

Specifinių bruožų būta ir kituose Lietuvos etniniuose regionuose, nors jie ne tokie raiškūs kaip Žemaitijoje. Pavyzdžiui, Rytų Aukštaitijoje ypač plito vienanavės bažnyčios, o Sūduvoje pasitaiko originalių daugiakampio plano šventovių.

Autorė pirmoji atliko tokio didelio masto sakralinės architektūros tyrimus. 2000 m. apgynė habilitacinį darbą tema *Lietuvos medinė sakralinė architektūra: baž-*

nyčios, koplyčios ir varpinės. Jos darbai tapo reikšminga Lietuvos architektūros istorijos mokslo dalimi. Akivaizdi ir praktinė šių darbų reikšmė. Paskelbti duomenys apie konkrečius objektus padeda tobulinti kultūros vertybių apskaitą, dirbti pavel-

dosaugos ir paveldotvarkos darbus, atkurti tai, kas autentiška. Nemaža dalis senųjų bažnyčių neišliko arba buvo smarkiai pakeistos. Dėl A. Jankevičienės atliktų tyrimų jos taip pat pateko į mūsų krašto architektūros istoriją.

TEŠTINUMAS

Daugelį metų vadovaudama Architektūros istorijos sektoriui, A. Jankevičienė sukūrė Kauno menotyrininkų – architektūros istorikų – mokyklą, įgijo didžiulį autoritetą. Jai vadovaujant, mokslininkais tapo Jonas Glemža, Nijolė Lukšionytė Tolvaišienė, Marija Rupeikienė, Lijana Laužikaitė, taip pat ir šių eilučių autorius. A. Jankevičienės išugdyti mokiniai liko ištikimi architektūros istorijai, ėmėsi tyrinėti įvairius objektus. Nors, galima sakyti, Mokytoja nedaug paliko baltų dėmių sakralinės architektūros lauke, bet ir mokiniams teko jame pasidaruoti. Gana daug šioje srityje nuveikė Marija Rupeikienė – Lietuvos architektūros istorijos trečiajam tomui parengė skyrių apie Naujųjų laikų stilių ir eklektines bažnyčias¹⁵, išleido veikalų apie Lietuvos sinagogas ir kitų konfesijų šventoves. Nijolė Lukšionytė analizavo istorizmo architektų Vaclovo Michnevičiaus, Antano Vivulskio bažnyčių kūrybą, su bendraautoriais parengė publika-

cijų apie Kauno katedrą ir Vytauto Didžiojo bažnyčias. Šių eilučių autorius tyrinėjo klasicizmo stiliaus sakralinius pastatus, įvairių epochų bažnyčių mūro statybos ypatumus tęsdamas tai, kas pradėta dar vadovaujant A. Jankevičienei. Išaugo jau trečioji mokslininkės architektūrologijos „anūku“ karta, tęsianti sakralinės architektūros tyrimus. Vadovaujant šių eilučių autoriui, doktorantė Silvija Slaminskienė tyrinėja tarpukario bažnyčias, o Ilona Burinskaitė apgynė disertaciją apie liaudiškas koplytėles.

Galima drąsiai teigti, kad A. Jankevičienė padėjo Lietuvos sakralinės architektūros tyrimų pagrindus. Bažnyčios ir kiti sakraliniai pastatai ištirti struktūriškai. Be abejonės, bažnyčių architektūra bus ateity tyrinėjama ir kitais metodais, ieškant jos dvasinio turinio, sakralinių erdvių semantikos, ir tai bus nauji antstatatai ant jau pakloto pagrindo. Pačios mokslininkės žodžiais tariant, *architektūros istorijos tyrimai niekada nesibaigia*¹⁶.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Algė Jankevičienė, Katalikų sakraliniai pastatai. Lietuvos architektūros istorija. T. IV. Vilnius: Savastis, 2014, p. 226–272.
- ² Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, Kauno bazilika. Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis. T. 2. Vilnius: Centrinis tech-

ninės informacijos ir propagandos biuras, 1960, p. 129–137.

- ³ Algė Grinevičiūtė-Jankevičienė, Trys gotiškos halinės bažnyčios Lietuvoje. Lietuvos TSR architektūros klausimai. T. 1. Kaunas, 1960, p. 204–235.

- ⁴ А. Янкявичене, Самабытныя рысы Беларускай готыкі. *Помнікі гісторыі і культуры Беларусі*. Мінск, 1974, вып. 1, с. 15–21.
- ⁵ Владимир Чантурия, *История архитектуры Белоруссии*. Минск: Вышэйшая школа, 1969, с. 26.
- ⁶ Algė Jankevičienė, Gotika. *Lietuvos architektūros istorija*. T. I. Vilnius: Mokslas, 1987, p. 88–159.
- ⁷ Algė Jankevičienė, Lietuvos gotikos stiliaus bendrieji bruožai ir savitumai. *Lietuvos TSR architektūros klausimai*. T. VI (II). Vilnius: Mokslas, 1980, p. 4–35.
- ⁸ Algė Jankevičienė, Stilių sąveika Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sakralinėje architektūroje. *Vilniaus dailės akademijos darbai*. T. 26: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 21.
- ⁹ Algė Jankevičienė, *Vilniaus senamiesčio ansamblis*. Vilnius: Vaga, 1969, 184 p.; Algė Jankevičienė, *Vilniaus gotikos ansamblis*. Vilnius: Mintis, 1981, 63 p.; Algė Jankevičienė, Vilniaus Bernardinų pastatų ansamblis ir jo architektūros kilmės problemos. *Vilniaus dailės akademijos darbai*. T. 26: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 43–88.
- ¹⁰ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia*. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 54.
- ¹¹ Algė Jankevičienė, Vilniaus Bernardinų pastatų ansamblis ir jo architektūros kilmės problemos. *Vilniaus dailės akademijos darbai*. T. 26: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 76.
- ¹² Algė Jankevičienė, Sakralinė architektūra. *Lietuvos architektūros istorija*. T. III, Vilnius: Savastis, 2000, p. 231–288.
- ¹³ Algė Regina Jankevičienė, Gotika ir neogotika Lietuvos bažnyčių architektūroje. *Urbanistika ir architektūra*. T. XXVIII, Nr. 3 priedas. Vilnius: Technika, 2004, p. 19.
- ¹⁴ Algė Jankevičienė, Žemaičių medinių bažnyčių architektūra. *Vilniaus dailės akademijos darbai*, T. 9, 1996, 88 p.
- ¹⁵ Marija Rupeikienė, Naujųjų laikų stilių ir eklektikos kryptys. *Lietuvos architektūros istorija*. T. III, Vilnius: Savastis, 2000, p. 289–318.
- ¹⁶ Algė Regina Jankevičienė, *Bibliografinė rodyklė*. Kaunas: KTU Architektūros ir statybos institutas, 2005, p. 12.